

grepp, som berättar mer om forskarens värld än om den värld han eller hon studerar? Talar man om "arbetarkultur" är frågan klart besvarad: kultur är empiriskt. Det går att avtäckta och beskriva och arbetet är en empirisk fråga. Skiftar man perspektiv kan man säga att kultur som analytiskt begrepp inte söker kunskapen om ontologier utan om hur människor konstruerar sig själva på ett mer symboliskt plan.

Det är väl beprövat att använda kultur som ett empiriskt begrepp. Men vad som vore önskvärt är att forskare som under det senaste och kommande decenniet problematiserar begreppet. Kultur är ett begrepp som i viss etnologisk forskning knappast används, något som flera av senare års etnologiska avhandlingar vittnar om. Kultur har kommit att bli ett problematiskt begrepp.

Syftet med boken är inte att skriva en historik, om man med historik vill förstå en helhet och en totalitet. Birgitta Skarin Frykman vill beskriva en kultur, en serie levnadsomständigheter som formar människors erfarenheter och världsbild. I beskrivningen av arbetarna i Göteborg 1890 får förståelsen av arbetarkulturen genom ett inifrånperspektiv styra. Tolkningsramen vill närma sig människornas självupplevda verklighet och skapa ett slags inifrånperspektiv. I *Arbetarkultur – Göteborg 1890* fogas arkivens många frysta röster in i ett sammanhang – i arbetarkulturen i Göteborg och dess sociala och ideologiska kontexter. Som en problematiserad rekonstruktion av levnadsbetingelser är boken fascinerande. I synnerhet ger berättelsen om Johan en täthet och en känsla av närhet till det förgångna. Har man som läsare i åtanke att det är det vardagliga som rekonstrueras, blir läsningen spännande. Arbetarrörelsens politiska kamp, vare sig man vill kalla den en klasskamp eller ej, var "ny" i världen. Arbetaren var i färd med att skapa bilden av sig själv som ordningsam, trovärdig och som en politisk kraft. I det ljuset är arbetarrörelsens tillblivelseomständigheter i Birgitta Skarin Frykmans tappning en mycket intressant och fängslande läsning.

Jonas Engman

Ronny Ambjörnsson: Tokstollen och andra idéhistorier. Carlssons bokförlag, Stockholm 1995. 223 s.

Finns det en gesternas sociologi och en vänskapens grammatik? Har även brännvinssupen moderniserats och var medeltidens människor historiskt medvetna? När blev det möjligt för bofasta människor att känna sig hemlösa? De här spännande frågeställningarna går det att läsa om i Ronny Ambjörnssons bok *Tokstollen och andra idéhistorier*. Boken är en samling av artiklar och uppsatser som tidigare publicerats i olika tidskrifter. Som sådan är det naturligtvis inte lätt att hitta en röd tråd i form av ett bestämt syfte eller tanke som konsekvent genomförs i uppsats efter uppsats. Visserligen tar bokens olika uppsatser ofta sin utgångspunkt i historiska idédebatter men det är ändå som kommentarer till dagens idédebatt Ambjörnssons bok blir intressant.

Ambjörnsson anger att bland annat utopier är en av de grundläggande tankarna som styr urvalet till bokens innehåll. Ett tema som behandlas och dyker upp i bokens olika sammanhang är hemmet. Som utopi för 1800-talsmänniskan är hemmet särskilt intressant. Till skillnad från många andra 1800-talsutopier har den inte förlorat sin aktualitet och är konkret manifesterad. Vi lever i utopin och det är något som vi alla måste förhålla oss till. Ordet hem blev vanligt i det svenska språket under 1800-talet. Under inflytande och inspiration från tyskans "heim" och engelskans "home" fick det då också en mer romantisk konnotation. Hem blev något som gick utanför bostaden med sina begränsningar i de tre dimensionerna golv, vägg och tak. Med begreppet hem var man ute efter att fånga in en särskild stämning, en hållning och ett mönster för samlevnad. Det är begrepp och förväntningar som vi idag alla är bekanta med och måste ta ställning till. Att inte ha ett hem är onormalt och för barnfamiljer ett moraliskt brott som också kan bli juridiskt. Barn kan tas ifrån föräldrar av myndigheter om det inte finns något riktigt ordentligt hem. Det var 1800-talets omvälvningar och förändringar som var grunden för denna nya innebörd i ordet hem, hemmet blev också ett begrepp, inte bara en beskrivning av en plats. Definitionen av ett hem blev inte med en gång självklar och under slutet av 1800-talet startade en ivrig idédebatt som sysselsatte intellektuella. Carl Larsson och August Strindberg deltog i debatten men också Ellen Key. Hon hade en mycket konkret och personlig erfarenhet av problemet, då hennes paradisiska barndomshem herrgården Sundsholm tidigare gått under klubban efter en konkurs. Hennes hem upplöstes i

bokstavlig mening men levde kvar i hennes minne. Ur den erfarenheten och ur den samtida idédebatten, växte hennes idéer om framtidens människor och liv fram. Idéer som på många sätt inbegriper och tar sin utgångspunkt i begreppet hem. För Key var hemmet, omsorgen och vad det förknippade med en möjlighet för kvinnor att på ett självständigt sätt uppnå jämställdhet med män. Hennes tanke var att i hemmet skulle kvinnan via skönhet och känsla för det estetiska dana de människor, som på ett demokratiskt och värdigt sätt skulle forma det nya samhället. Det här var inte endast något som skulle utföras från hemmet, kvinnan behövdes också ute i samhället. Men för att bibehålla sina särskilda egenskaper skulle kvinnan bli verksam inom de yrkesområden som korresponderar mot de uppgifter hon kunde fylla i det ideala hemmet. De områden Key syftade till var vård- och läraryrken.

Historien har varit ironisk mot Keys utopier. Hennes idéer om den nya kvinnans vårdande omsorgsroll visade sig passa perfekt för en manlig särartsideologi, där kvinnan kan slussas mellan familj och yrkesliv utan att hon behöver göra avkall på sin uppfattning om kvinnokönets kall. Keys tankar om hemmets centrala roll för uppfostran ledde snart till att skolan och samhället invaderade hemmet. Under 1900-talet har vi i allt snabbare takt gått mot ett expertsamhälle, där hemmets roll som uppfostrare har ersatts med experter.

Istället är det andra utopier om hemmet, som på ett tydligt sätt är mer gångbara idag. För ungefär samtidigt med att Keys tankar tar form drabbas Carl Larsson av hemlängtan i den svenska konstnärskolonin i det franska Grez. Under sin vistelse där kommer han i kontakt med de idéströmningar som ville göra upp med den degenererade stadsbon. Det är i Grez Carl Larsson säger sig slänga det bisarra måleriet i sjön, det måleri som han sökte sig till Frankrike för att utveckla. Men där har man redan börjat sträva efter att avestetisera konsten och måla naturliga människor på landsbygden. Istället föds hos Carl Larsson tankarna om familjehemmet i samband med att hans hustru ger upp sitt konstnärsskap för att bli mor. Redan på plats målas embryot till det hemliv som senare blev en svensk idyll. När Carl Larsson senare flyttar till Sundborn är programmet färdigt. Av det tidigare oppositionella konstnärsskapet blir han den bullrige fadern och hon blir hemmets dekoratör och själ. Så bildas den idyll, som gör att vi idag antingen med beundran eller misstro kan kalla ett hem för en riktig Carl Larsson-idyll.

Bakom artiklarnas texter finns det också mindre uttalade tankar som tycks intressera Ambjörnsson.

Exempel på det är utopiernas död och modernitetens paradoxer. Utopier kan vara lika sköna som de är, eller visar sig vara, förtryckande. Utopier bjuder alltså på en motsättning och här lämnas läsaren i sticket. Ambjörnsson avsvärjar sig den marxistiska utopin som politiskt direktiv, men samtidigt menar han att den har en hel del att säga om historien och dess dialektik mellan olika motsättningar. Och utopier är något som saknas idag, menar han, exempelvis inom dagens politik. Men samtidigt visar de olika texterna på hur olika utopier, visserligen med goda intentioner, men antingen via missförstånd eller medvetna misstolkningar, leder till olika former av förtryck. Utopin som tanke är modern och som sådan också kanske paradoxal. Med dagens erfarenhet av det moderna och dess utopier som också kapabla att framställa monster som 2:a världskriget och miljöförstöring, blir Ambjörnssons saknad av utopier motsägelsefull. Men samtidigt är kanske det här en av förtjänsterna med Ambjörnssons försvar av utopin och hans underfundiga kommentarer till dagens idédebatt. Utopier kan visserligen vara en fara men också något nödvändigt och samlande i det moderna, ibland hemlösa samhället.

Christer Eldh

Tor fröken att det klarnar? Sigrid Millraths minnen från Oscar II:s tid och Artur Hazelius Skansen. Redaktör *Arne Biörnstad*. Nordiska museets förlag. Stockholm 1993. 286 s., ill.

Någon modern biografi över Artur Hazelius finns märkligt nog inte. I samband med förarbetena till Skansens 100-årsjubileum framkom emellertid ett viktigt källmaterial i Sigrid Millraths opublicerade memoarer, som förvarades hos sonen Ulf Behm i Jämtland. De har nu till större delen gjorts tillgängliga i bokform av förre chefen för Skansens kulturhistoriska avdelning, Arne Biörnstad. Han har inte bara interfolierat texten med intresseväckande